

Το κάστανο του Γαμίκουλου

Η ζώή και οι απόψεις του Τρίστραμ Σάντι, κυρίου από σόι είναι το αριστούργημα του Λώρενς Στερν και ένα από τα πιο κωμικά μυθιστορήματα όλων των εποχών. Γραμμένο στα μέσα του δέκατου όγδοου αιώνα, διατηρεί αναλλοίωτη τη φρεσκάδα και τη ζωντάνια του.

Ένα απ' τα απολαυστικότερα επεισόδια του βιβλίου είναι το συμπόσιο των σοφών θεολόγων στα κεφάλαια 26-30 του τέταρτου τόμου. Να θυμίσουμε με δυο λόγια όσα έχουν προηγηθεί: Κατά τη γέννηση του Τρίστραμ, τα πράγματα δεν πηγαίνουν καλά. Ο γιατρός φοβάται πως το βρέφος δε θα επιβιώσει. Πρέπει λοιπόν να το βαπτίσουν στα γρήγορα. Έτσι, στέλνουν την υπηρέτρια να ρωτήσει τον πατέρα του παιδιού τι όνομα να του δώσουν. Ο Γουόλτερ Σάντι δίνει εντολή να ονομαστεί «Τρισμέγιστος». Η υπηρέτρια όμως το ξεχνά· θυμάται μόνο τα πρώτα γράμματα: «Τρισ-». Ο βοηθός του εφημέριου εικάζει ότι το όνομα είναι Τρίστραμ και βαπτίζει το νήπιο. Μόλις ο πατέρας μαθαίνει τα νέα, πέφτει σε μεγάλη στενοχώρια. Αφού θρηνησει την τρομερή δυστυχία του, απευθύνεται στον εφημέριο

Γιόρικ και τον ρωτά αν μπορεί να ακυρωθεί ο νηπιοβαπτισμός και η ονοματοδοσία. Ο εύθυμος ιερέας φροντίζει να συγκληθεί μια σύνοδος θεολόγων και νομομαθών για να εξετάσουν ενδελεχώς το ζήτημα. Και να λοιπόν που ο Γούολτερ Σάντι επιβιβάζεται, μαζί με τον αδερφό του Τόμπι και τον ιερέα Γιόρικ, στην άμαξά του και κατευθύνεται προς την άγνωστη τοποθεσία στην οποία θα παρατεθεί το δείπνο και θα λάβει χώρα η σύνοδος. Εκεί τους υποδέχονται οι σεβάσμιμοι θεολόγοι Ντίντιους, Φιλόκωλος, Γαμίκουλους, Γαστροφόρος, Ευγένιος και Τριπτόλεμος. Το συμπόσιο-σύνοδος που θ' ακολουθήσει εξελίσσεται σε ανελέητη σάτιρα της λεπτολογίας και ανοησίας της εκκλησιαστικής δικονομίας και εντέλει σε ξεκαρδιστική φάρσα εις βάρος των πεπαιδευμένων νομοδιδασκάλων.

Κέντρο της συζήτησης μεταξύ των σοφών νομομαθών είναι η παράδοση νομική αντίληψη σύμφωνα με την οποία η μητέρα δεν είναι συγγενής του παιδιού της:

If the wills and wishes, said Kysarcius [...], of those only who stand related to Mr. Shandy's child, were to have weight in this matter, Mrs. Shandy, of all people, has the least to do in it [...]

It has not only been a question [...] amongst the best lawyers and civilians in this land, continued Kysarcius, "Whether the mother be of kin to her child," –but after much dispassionate enquiry and jactitation of the arguments on all sides,– it has been adjudged for

the negative, – namely, “That the mother is not of kin to her child.” [...]

This determination, continued Kysarcius, how contrary soever it may seem to run to the stream of vulgar ideas, yet had reason strongly on its side; and has been put out of all manner of dispute from the famous case, known commonly by the name of the Duke of Suffolk’s case: –It is cited in Brook, said Triptolemus– And taken notice of by Lord Coke, added Didius – And you may find it in Swinburn on Testaments, said Kysarcius.¹

Αν η θέληση και οι επιθυμίες, είπε ο Φιλόκωλος [...], όλων αυτών, που συγγενεύουν με το παιδί του κυρίου Σάντι, είχαν κάποια βαρύτητα στο ενλόγω ζήτημα, τότε η κυρία Σάντι είναι αυτή που έχει το μικρότερο λόγο απ’ όλους [...]

Το πρόβλημα [...] που απασχόλησε τόσο τους μεγαλύτερους δικηγόρους και νομομαθείς της χώρας μας, συνέχισε ο Φιλόκωλος, δηλαδή το «Αν η μητέρα είναι συγγενής του παιδιού της», –κατέληξε, μετά από πολλή αμερόληπτη έρευνα και εξέταση των επιχειρημάτων όλων των πλευρών,– να απαντηθεί αρνητικά, –δηλαδή ότι «Η μητέρα δεν είναι συγγενής του παιδιού της». [...]

¹ Laurence Sterne, *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman*, τόμ. 4, R. and J. Dodsley, Λονδίνο 1761, σελ. 192-194.

Ο ορισμός αυτός, συνέχισε ο Φιλόκωλος, όσο αντίθετος κι αν φαίνεται προς το ρεύμα των επικρατουσών απόψεων, έχει τη λογική στο πλευρό του· και έχει τεθεί πέραν πάσης αμφισβήτησεως μετά από την περίφημη υπόθεση που έγινε κοινώς γνωστή με τ' όνομα υπόθεση του Δούκα του Σάφολκ. –Υπάρχει στον Μπρουκ, είπε ο Τριπτόλεμος –Και την αναφέρει και ο Λόρδος Κόουκ, συμπλήρωσε ο Ντίντιους– Και μπορείτε να τη βρείτε και στο έργο του Σουίνμπουρν για τις Διαθήκες, είπε ο Φιλόκωλος.²

Η συζήτηση για το αν η μητέρα είναι συγγενής του παιδιού της δεν είναι κωμική επινόηση του Στερν, αλλά είχε απασχολήσει στα σοβαρά τα εκκλησιαστικά δικαστήρια μερικούς αιώνες νωρίτερα. Ο Στερν αντιγράφει στην ουσία μερικές σελίδες από την πραγματεία *Περί διαθηκών και τελευταίων επιθυμιών* του διάσημου δικηγόρου Henry Swinburne. Πιο συγκεκριμένα, η όγδοη παράγραφος του έβδομου μέρους της πραγματείας, που έχει τίτλο «Of Uncertainty arising because there be divers persons of one name» (Για την αβεβαιότητα που προκύπτει επειδή υπάρχουν διαφορετικά άτομα με το ίδιο όνομα), εξετάζει ενδελεχώς το ερώτημα «whether the mother be of kin to her

² Laurence Sterne, *Η ζωή και οι απόψεις του Τρίστραμ Σάντι, κυρίου από σόι*, εισ.-μτφρ.-σημ. Έφη Καλλιφατίδη, Gutenberg, Αθήνα 1992, σελ. 370-371.

child». Εδώ ο Σουίνμπουρν αναιρεί την κρατούσα εκείνη την εποχή νομική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία «mater non numerator inter consanguineos» (η μητέρα δε συμπεριλαμβάνεται μεταξύ των συγγενών).³

Οι σπουδαίοι θεολόγοι συζητούν λοιπόν γι' αυτό το σημαντικό θέμα, αλλά σύντομα η προσοχή τους απορροφάται από ένα άλλο γεγονός: Καθώς όλοι απλώνουν ταυτόχρονα τα χέρια τους στην πιατέλα με τα κάστανα, που παρατίθεται ως εκλεκτό επιδόρπιο, ένα καυτό κάστανο πετάγεται και πέφτει μέσα στο παντελόνι του θεολόγου Γαμίκουλους. Ο Γαμίκουλους μάλιστα έχει ξεχάσει το παντελόνι του ξεκούμπωτο, με αποτέλεσμα το κάστανο να βρεθεί στα γεννητικά του όργανα. Ο συγγραφέας κάνει χίλιες δυο παρεκβάσεις και ευφημισμούς για να αποφύγει, δήθεν από σεμνοτυφία, να κατονομάσει ευθέως τα πράγματα. Και αυτό βέβαια έχει ως αποτέλεσμα η ανάγνωση να γίνεται όλο και πιο απολαυστική και το γέλιο του αναγνώστη όλο και ξεκαρδιστικότερο.

[...] ένα απ' όλα τα κάστανα, πιο ζωντανό και στρογγυλό από τα υπόλοιπα [...] έτυχε [...] να κατρακυλήσει από το τραπέζι· και, καθώς ο Γαμίκουλους καθόταν τι ώραία –τι καλά από κάτω– έπεσε κατακόρυφα σ' εκείνο το άνοιγμα του παντελονιού του Γαμίκουλους για το

³ Βλ. Henry Swinburne, *A Treatise of Testaments and Last Wills*, εκδ. George Sawbridge, Thomas Roycroft and William Rawlins, Λονδίνο 1677, σελ. 398 εξ.

οποίο, προς όνειδος και καταισχύνη της γλώσσας μας, δεν υπάρχει ούτε μια σεμνή λέξη σ' ολόκληρο το λεξικό του Τζόνσον –αρκεί λοιπόν να πούμε– ότι ήταν εκείνο το συγκεκριμένο άνοιγμα που, σ' όλο τον καθωσπρέπει κόσμο, οι κανόνες της καλής συμπεριφοράς επιβάλλουν αυστηρότατα, όπως ακριβώς και ο ναός του Ιανού (εν καιρώ ειρήνης τουλάχιστον), να παραμένει παντελώς κλειστό.

Η αμέλεια που έδειξε ο Γαμίκουλος προς αυτή τη λεπτομέρεια (πράγμα που θα πρέπει ν' αποτελέσει προειδοποίηση προς όλη την ανθρωπότητα) είχε ανοίξει την πόρτα στο ενλόγω ατύχημα.⁴

Αρχικά, ο Γαμίκουλος δεν αισθάνεται τόσο έντονη την ενόχληση και δεν αντιδρά. Σιγά σιγά όμως ο πόνος γίνεται αφόρητος και ο άτυχος θεολόγος πετάγεται πάνω βγάζοντας μια κραυγή.

Η ήπια θερμότητα που ανέδιδε το κάστανο δεν ήταν δυσάρεστη για τα πρώτα είκοσι ή εικοσιπέντε δευτερόλεπτα, –το μόνο που έκανε ήταν να τραβήξει ευγενικά την προσοχή του Γαμίκουλος σ' εκείνο το σημείο [...] η θερμοκρασία σταδιακά αυξανόταν και σε λίγα δευτερόλεπτα ξεπέρασε το σημείο κάθε επιτρεπτής απόλαυσης και όρμησε παράφορα στα όρια του πόνου [...] το πάθος τον έκανε, πράγμα που συνέβη και

⁴ *Η ζωή και οι απόψεις του Τρίστραμ Σάντι*, ό.π., σελ. 361.

στους καλύτερους στρατηγούς του κόσμου, να χάσει εντελώς τον αυτοέλεγχό του. –και το αποτέλεσμα ήταν ότι τινάχτηκε ασυγκράτητος επάνω, προφέροντας ταυτόχρονα εκείνο το επιφώνημα έκπληξης [...]⁵

Η κατάσταση γίνεται ακόμη πιο κωμική όταν όλοι υποψιάζονται πως δεν επρόκειτο περί ατυχήματος, αλλά ότι το έκανε επίτηδες ο Γιόρικ, εξαιτίας θεολογικών διαφωνιών με τον Γαμίκουλος, οι οποίες διαφωνίες μάλιστα είχαν να κάνουν ακριβώς με τα γεννητικά όργανα και τις σεξουαλικές συνήθειες:

Ήταν πασίγνωστο ότι ο Γιόρικ δεν έτρεφε καμία εκτίμηση για την πραγματεία που είχε συγγράψει ο Γαμίκουλος *de Concupinīs retinendis*, διότι φοβόταν ότι είχε βλάψει τον κόσμο –και δε χρειάστηκε κόπος για ν' ανακαλυφθεί ότι υπήρχε ένα απόκρυφο νόημα στη φάρσα του Γιόρικ– διότι το να ρίξει το καυτό κάστανο στα ***** του Γαμίκουλος ήταν ένας σαρκαστικός υπαινιγμός για το βιβλίο του –οι δοξασίες του οποίου, όπως λεγόταν, είχαν τσουρουφλίσει πολλούς τίμιους ανθρώπους στο ίδιο σημείο.⁶

Ο Γαμίκουλος έχει συγγράψει ένα βιβλίο με τίτλο *De concupinīs retinendis*, δηλαδή *Σχετικά με τη συντήρηση*

⁵Ο.π., σελ. 362-363.

⁶Ο.π., σελ. 365.

παλλακίδων. Ο Γιόρικ διαφωνεί με όσα υποστηρίζει εκεί ο Γαμίκουλος και θεωρεί το βιβλίο προτροπή στη διαφθορά. Έτσι, όλοι υποπτεύονται ότι ρίχνει επίτηδες το κάστανο στα γεννητικά όργανα του Γαμίκουλος, για να στιγματίσει τη σεξουαλική ελευθεριότητά του.

Και η φάρσα κορυφώνεται όταν ο παθών ζητά συμβουλές απ' την ομήγυρη σχετικά με τη θεραπεία του εγκαύματος. Ο Ευγένιος του προτείνει έναν αρκετά παράδοξο και πρωτότυπο τρόπο ίασης:

[...] θα σας συμβούλευα, Γαμίκουλος, να μην το πειράξετε καθόλου· απλώς στείλτε κάποιον στον πιο κοιντό τυπογράφο και εμπιστευθείτε τη θεραπεία σας σε κάτι τόσο απλό όσο ένα μαλακό, φρεσκοτυπωμένο φύλλο χαρτιού –δε χρειάζεται παρά να το τυλίξετε γύρω του– Το υγρό χαρτί, είπε ο Γιόρικ (που καθόταν δίπλα στο φίλο του τον Ευγένιο), μολονότι ξέρω ότι είναι δροσερό κι ανακουφιστικό –ωστόσο πιστεύω ότι είναι απλώς το έκδοχο– κι ότι το πραγματικό φάρμακο είναι το λάδι και το φούμο με τα οποία είναι ποτισμένο το χαρτί –Σωστά, είπε ο Ευγένιος, κι όταν πρόκειται για εξωτερική χρήση,– τολμώ να πω ότι είναι η πιο ανώδυνη και ασφαλής. [...] αν τα στοιχεία είναι πολύ μικρά (όπως πρέπει), τα θεραπευτικά σωματίδια, που έρχονται σ' επαφή με το τραυματισμένο μέλος, έχουν την ευεργετική δυνατότητα ν' απλωθούν τόσο λεπτά και με τόση μαθηματική ισομέρεια [...], που καμιά τέχνη ή επιδεξιότητα στη σπάτουλα δε θα μπορούσε να επιτύχει. Για καλή μου τύχη, είπε ο Γαμίκουλος, αυτή τη στιγμή

η δεύτερη έκδοση της πραγματείας μου de Concupinis retinendis βρίσκεται στο τυπογραφείο –Μπορείτε να πάρετε οποιοδήποτε φύλλο της, είπε ο Ευγένιος [...]⁷

Η επίθεση του Στερν στο βιβλίο του Γαμίκουλους και στην επηρμένη γνώση φτάνει στο αποκορύφωμά της: κάποιες φορές η μόνη θέση στην οποία μπορούν να τοποθετηθούν τα βιβλία είναι στα γεννητικά όργανα και η μόνη χρήση τους η ανακούφιση του πόνου στην οσχείκη περιοχή.

Να σημειώσουμε εδώ ότι η Έφη Καλλιφατίδη έχει μεταφράσει πολύ εύστοχα το όνομα του πρωταγωνιστή του επεισοδίου Γαμίκουλους. Στο πρωτότυπο λέγεται Phutatorius. Ο συγγραφέας έχει μασκαρέψει την ετυμολογία του ονόματος, που προέρχεται απ' το λατινικό fututio, δηλαδή *συνουσία, γαμήσι*. Όλο το επεισόδιο είναι δομημένο γύρω απ' το σεξουαλικό υπονοούμενο του ονόματος του Γαμίκουλους. Το κάστανο που του καίει τα γεννητικά όργανα, η κωμική απόδοση της ευθύνης απ' τον συγγραφέα στη Θεία Πρόνοια, που τιμωρεί με αυτό τον τρόπο τη σεξουαλική ελευθεριότητα του Γαμίκουλους, το βιβλίο του περί των παλλακίδων, η αστεία συζήτηση για τη θεραπεία του καψίματος κ.λπ.

Πώς συνδέεται όμως η γελοία νομική συζήτηση για τη συγγένεια μητέρας και παιδιού με το κωμικό πάθημα του Γαμίκουλους και με την αστεία ιατρική αντιμετώπιση του

⁷Ο.π., σελ. 367-368.

εγκαύματος στα γεννητικά του όργανα; Ο ίδιος ο Στερν φροντίζει να μας υποδείξει σε διάφορα σημεία του κειμένου του τη σύνδεσή τους. Ιδιαίτερα αποκαλυπτικό για τις προθέσεις του συγγραφέα είναι το κλείσιμο του επεισοδίου:

– Let the learned say what they will, there must certainly, quoth my uncle Toby, have been some sort of consanguinity betwixt the duchess of Suffolk and her son –

The vulgar are of the same opinion, quoth Yorick, to this hour.⁸

– Ό,τι κι αν λένε οι σοφοί, είπε ο θείος μου Τόμπι, σίγουρα θα πρέπει να υπήρξε κάποια συγγένεια εξ αίματος ανάμεσα στη Δούκισσα του Σάφολκ και το γιο της–

Αυτή είναι η γνώμη των ταπεινών, είπε ο Γιόρικ, μέχρι σήμερα.⁹

Ο εύθυμος ιερέας Γιόρικ,¹⁰ και με τα χείλη του ο ίδιος ο Στερν, αντιπαραθέτει στην αλαζονεία και την ανοησία των πεπαιδευμένων (learned) την ταπεινότητα και τη σύνεση

⁸ *The Life and Opinions of Tristram Shandy*, ό.π., σελ. 201.

⁹ *Η ζωή και οι απόψεις του Τρίστραμ Σάντι*, ό.π., σελ. 374.

¹⁰ Το όνομα του Γιόρικ, του πραγματικού πρωταγωνιστή του μυθιστορήματος, προέρχεται βέβαια απ' τον Σαίξπηρ. Έτσι ονομάζεται ο νεκρός γελωτοποιός στον *Άμλετ*. Και όπως ακριβώς ο Γιόρικ του Σαίξπηρ, σημειώνει ο Στερν, έτσι και τούτος ήταν «a man of jest» («άνθρωπος των καλαμπουριών»).

των απλών (vulgar). Τη λέξη vulgar έχει χρησιμοποιήσει προηγουμένως και ο Φιλόκωλος, όταν αναφέρθηκε στο «stream of vulgar ideas». Ο χυδαίος όχλος, υποστήριξε ο Φιλόκωλος, δε γνωρίζει την αλήθεια και τις λεπτές διακρίσεις της νομικής επιστήμης και έτσι δεν μπορεί να κατανοήσει ότι «η μητέρα δεν είναι συγγενής του παιδιού της». Αντίθετα, ο Γιώρικ παρατηρεί μείλιχια πως ακριβώς οι ταπεινοί, οι vulgar, είναι εκείνοι που καταλαβαίνουν με απλό τρόπο την αλήθεια, σε αντίθεση με τους σοφούς, τους learned, οι οποίοι τη διαστρεβλώνουν με ρητορικά τεχνάσματα, για να δικαιολογήσουν τη βία και τη διαφθορά των ισχυρών.